

ΑΣΤΥ ΘΕΣΣΑΛΩΝ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Παυλέας Σ.¹, Αρβανιτίδης Π.^{1,2}, Πετράκος Γ.¹

¹Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

²Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Περίληψη

Τις τελευταίες δεκαετίες οι ελληνικές πόλεις έχουν κληθεί να αντιμετωπίσουν μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις, οι οποίες προέρχονται από ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο οι ελληνικές πόλεις συνεχίζουν να βιώνουν πολύπλοκα προβλήματα που συσχετίζονται με την οικονομική διάρθρωση, την κοινωνική συνοχή, και την ποιότητα των υποδομών και του περιβάλλοντός τους. Σε μεγάλο βαθμό τα προβλήματα αυτά αντανακλούν την ουσιαστική έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού σε αστικό επίπεδο αλλά και την ανυπαρξία πληροφοριών για την οικονομική οργάνωση των πόλεων, τις παραγωγικές τους εξειδικεύσεις, το επίπεδο ανάπτυξης τους και το επίπεδο του κοινωνικού και οικονομικού τους εξοπλισμού. Σε ένα τέτοιο λοιπόν πλαίσιο, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει σε βάθος την οικονομική και κοινωνική δομή των τεσσάρων αστικών κέντρων της Θεσσαλίας, και να θέσει τις απαραίτητες βάσεις πάνω στις οποίες πρέπει να χτισθεί μια ολοκληρωμένη αστική στρατηγική ισορροπής ανάπτυξης. Για να το πετύχει αυτό η εργασία χρησιμοποιεί τόσο δευτερογενή όσο και πρωτογενή στοιχεία για τα 4 θεσσαλικά αστικά κέντρα που συλλέχθηκαν μετά από επιτόπιες έρευνες στις εν λόγω πόλεις.

THE URBAN SYSTEM OF THESSALY: ECONOMIC AND SOCIAL STRUCTURE

Pavleas S.¹, Arvantidis P.^{1,2}, Petrakos G.¹

¹ University of Thessaly, Department of Planning and Regional Development

² University of Thessaly, Department of Economics

Abstract

Significant transformations at the economic, political, social and spatial levels took place worldwide have not left Greek urban centers unaffected. Yet, Greek cities continue to experience substantial problems as a result of their inability to accommodate in full these pressures for change. To a great extent, these problems reflect the absence of strategic management on the part of the cities, which in turn is partly due to the lack of information on their current economic and social structure, their productive and infrastructural capacity, their strengths and weaknesses and the full set of opportunities and threats they face. On these grounds, the present research comes to shed light on the urban system of Thessaly analysing in a holistic way the economic, social and spatial structures of the four cities, and putting forward a healthy basis upon which an overall urban strategy can be built. To achieve this, the research has collected and analysed secondary and primary data from field surveys conducted in the 4 cities under study.

Λέξεις κλειδιά: οικονομική και κοινωνική οργάνωση, ελληνικά αστικά κέντρα, Θεσσαλία.

Key words: economic and social structure, Greek urban centre, Thessaly.

1. Εισαγωγή

Οι ελληνικές πόλεις χρειάζονται σήμερα την προσοχή μας, όσο ίσως ποτέ άλλοτε. Από τη μια πλευρά αντιμετωπίζουν μια σειρά από νέες προκλήσεις, αλλά και νέες ευκαιρίες, οι οποίες προέρχονται από ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, τη φύση του οποίου χρειάζεται να κατανοήσουν για να τις αντιμετωπίσουν με όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικό τρόπο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι πόλεις δεν αποτελούν πλέον κλειστές πληθυσμιακές ενότητες με σχετική αυτονομία στις επιλογές παραγωγής, απασχόλησης ή ακόμη και χωροθέτησης των δραστηριοτήτων τους. Αντίθετα, αποτελούν όλο και περισσότερο μέρος ενός ευρύτερου συστήματος αστικών κέντρων με λειτουργικές διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις (Οικονόμου και Πετράκος 1999). Με αυτή την έννοια, οι πόλεις υπόκεινται σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης που ενσωματώνει τόσο στοιχεία δημιουργίας όσο και στοιχεία καταστροφής, τις αιτίες και τα αποτελέσματα των οποίων οι ενδιαφερόμενοι συχνά αδυνατούν να αντιληφθούν εγκαίρως (Lambooy and Moolaert 1996, Petrakos *et al.* 1999).

Από την άλλη πλευρά οι ελληνικές πόλεις έχουν στην πλειοψηφία τους συσσωρεύσει πολύπλοκα προβλήματα που συσχετίζονται με την οικονομική διάρθρωση, την πολεοδομική οργάνωση, την κοινωνική συνοχή, την ποιότητα των υποδομών και την ποιότητα του περιβάλλοντός τους, τα οποία συχνά επηρεάζουν με αρνητικό τρόπο τη ζωή και τη συμπεριφορά των κατοίκων τους. Σε κάποιο βαθμό, τα προβλήματα αυτά απλά αντανακλούν τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αποτελώντας τη χωρική έκφραση του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης της χώρας. Σε μεγάλο όμως βαθμό αντανακλούν την ανεπάρκεια των πολιτικών που έχουν ασκηθεί καθώς και την ουσιαστική έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού σε αστικό επίπεδο (Economou *et al.* 2004).

Η έλλειψη συγκεκριμένης στρατηγικής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ανυπαρξία πληροφοριών για την οικονομική οργάνωση των πόλεων, τις παραγωγικές τους εξειδικεύσεις, το επίπεδο ανάπτυξης τους και το επίπεδο του κοινωνικού και οικονομικού τους εξοπλισμού (Πετράκος και Οικονόμου 1999, Παυλέας και Πετράκος 2005). Η αδυναμία αυτή (που μας καθιστά μοναδική εξαίρεση στην Ευρωπαϊκή Ένωση) αποτελεί σημαντικό τροχοπέδη καθώς εμποδίζει τη διαμόρφωση μιας συνολικότερης αντίληψης σχετικά με τα πραγματικά προβλήματα και τις ανάγκες των πόλεων, και δυσχεραίνει την υλοποίηση πολιτικών που να στηρίζονται στις τοπικές δυναμικές αλλά και σε ένα ευρύτερο εθνικό σχέδιο ανάπτυξης για τις πόλεις.

Η συγκεκριμένη εργασία που αφορά στις τέσσερις μεγάλες πόλεις της Περιφέρειας Θεσσαλίας Βόλο, Λάρισα, Τρίκαλα και Καρδίτσα, αποτελεί ένα κομμάτι από μια ευρύτερη έρευνα που βρίσκεται σε εξέλιξη και διερευνά την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση του ελληνικού αστικού συστήματος. Στόχος της είναι η διερεύνηση των παραμέτρων που επιδρούν στην κοινωνικο-οικονομική αναδιάρθρωση των Θεσσαλικών πόλεων και η κατάθεση ορισμένων προβληματισμών και κατευθύνσεων σχετικά με μια σειρά από πολιτικές για την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη τους. Αναλυτικότερα, στο άρθρο αυτό ακολουθεί ένα κεφάλαιο που περιγράφει τις υπάρχουσες προσεγγίσεις στη διεθνή βιβλιογραφία όσον αφορά στις διαρθρωτικές μεταβολές και στη χωρική οργάνωση των πόλεων, έπειτα παρουσιάζεται ένα σύντομο προφίλ των πόλεων της Θεσσαλίας αναφέροντας βασικά δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία. Στο επόμενο τμήμα της εργασίας γίνεται ανάλυση και παρουσίαση των εκτιμήσεων των κατοίκων των τεσσάρων πόλεων, βάση μιας πρωτογενούς έρευνας που έχει διεκπεραιωθεί και τέλος καταθέτονται ορισμένα συμπεράσματα και προβληματισμοί πολιτικής.

2. Διαρθρωτικές μεταβολές και χωρική οργάνωση των πόλεων

Τα τελευταία 20-30 χρόνια αποτελούν μια περίοδο σημαντικών αναπροσαρμογών στη δομή και οργάνωση των αστικών κέντρων. Ειδικότερα, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, παγκόσμιες αλληλεπιδράσεις και αλλαγές στην οικονομική διάρθρωση και τις παραγωγικές διαδικασίες, η διεθνοποίηση της οικονομίας και η Ευρωπαϊκή ενοποίηση, καθώς και μια σειρά δημογραφικών αλλαγών και πολιτικών παραγόντων, επηρεάζουν ριζικά την οικονομική και κοινωνική

διάρθρωση των αστικών κέντρων με σοβαρές επιπτώσεις στη χωρική οργάνωση των πόλεων (Castells 1993, Hall 1993 1999, Πετράκος και Οικονόμου 1999, Arvanitidis and Petrakos 2006).

Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, οι οποίες έχουν επίκεντρο την πληροφορική, αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες οικονομικής και χωρικής αναδιάρθρωσης (Castells 1993, Hall 1993). Έτσι, για παράδειγμα, η χρήση υψηλής τεχνολογίας στη βιομηχανία συντελεί στη μείωση του εργατικού δυναμικού και κάνει τη βιομηχανική παραγωγή πιο γρήγορη, πιο φθηνή, πιο ευέλικτη και πιο αποτελεσματική. Παρόμοια, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών όπως το διαδίκτυο και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, επιτρέπουν την υιοθέτηση νέων μεθόδων επικοινωνίας και διαχείρισης προσφέροντας σχετική ελευθερία στις αποφάσεις χωροθέτησης και το χωρικό διαχωρισμό της διοίκησης από την παραγωγή.

Παράλληλες δυναμικές που ασκούν σημαντική επίδραση στις δομές και διάρθρωση των πόλεων συσχετίζονται με τη διεθνοποίηση της οικονομίας (Budd 1998, Gordon 1999), την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (Castells 1993, Hall 1993, Cheshire 1999) και το ρόλο των ξένων επενδύσεων. Η βαθμιαία ενοποίηση των αγορών και η εξάλειψη των πολιτικών προστατευτισμού (τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο) σε συνδυασμό με την επέκταση των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα, δημιουργούν μια νέα οικονομική και γεωγραφική πραγματικότητα. Αυτή χαρακτηρίζεται από ένα ευρύ δίκτυο παραγωγής και διανομής, τα κομβικά σημεία του οποίου καταλαμβάνουν οι αστικές μητροπόλεις που συγκεντρώνουν τις επιτελικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων αυτών.

Ένα από τα βασικότερα στοιχεία της οικονομικής αναδιάρθρωσης αποτελεί η ανάπτυξη των υπηρεσιών, (υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις, υπηρεσιών καταναλωτή, και μη-κερδοσκοπικών υπηρεσιών όπως εκπαίδευση και υγεία), καθώς και η σχετική συρρίκνωση της βιομηχανίας (Cheshire and Hay 1989, Bailly et al. 1996). Η 'τριτογεννοποίηση' της οικονομίας σχετίζεται επίσης με μια σειρά αλλαγών στις διαδικασίες παραγωγής (Coffey and Bailly, 1996), όπου παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση υποκατάστασης της εργασίας με υψηλή τεχνολογία ενσωματωμένη σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, και μια στροφή της προσοχής σε ζητήματα ανάπτυξης νέων προϊόντων, έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, διαφήμισης και στρατηγικής.

Πολιτικοί, κοινωνικοί και δημογραφικοί παράγοντες παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην οικονομική και χωρική οργάνωση των πόλεων (Cheshire and Hay 1989, Blotvogel and King 1996). Εδώ, η έρευνα εξετάζει θέματα όπως ο βαθμός συμμετοχικής δημοκρατίας, η κατανομή εξουσιών μεταξύ τοπικού και εθνικού επιπέδου, η αναδιάρθρωση της δομής των νοικοκυριών (π.χ. αύξηση χωρισμένων ζευγαριών, μοναχικών μητέρων, κτλ.), η υπογεννητικότητα και η μετανάστευση, και αναλύει τις επιπτώσεις αυτών στις αγορές εργασίας και γενικότερα στη δομή και οργάνωση των πόλεων.

Οι αλλαγές στις παραγωγικές δομές των οικονομιών αντανακλώνται σε γενικές γραμμές και σε αλλαγές στη χωρική δομή των περιοχών που τις φιλοξενούν. Μία σχετικά σαφής εικόνα παρατηρείται στην αναχωροθέτηση του δευτερογενή τομέα. Η επικράτηση των τάσεων αναδιάρθρωσης και η διάδοση πιο ευέλικτων μορφών παραγωγής συντελεί αφενός στην αποβιομηχάνιση των αστικών κέντρων που στο παρελθόν αποτέλεσαν πόλους βιομηχανικής συγκέντρωσης (παραδοσιακές βιομηχανικές πόλεις ή πόλεις-λιμάνια) με όλα τα προβλήματα που αυτό συνεπάγεται (όπως εγκαταλειμμένα κτίρια, υποβαθμισμένες περιοχές, αύξηση ανεργίας και κοινωνικών προβλημάτων), και αφετέρου στην επέκταση ή μετατόπιση της παραγωγικής δραστηριότητας σε νέους βιομηχανικούς χώρους (Rodríguez-Pose 1994, Coffey and Bailly 1996). Αυτό διευκολύνθηκε από μια σειρά παράγοντες, όπως διαφορές στο κόστος γης, τη φορολογία, την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και των κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών (Arvanitidis, 2008).

Η χωρική κατανομή των υπηρεσιών παρουσιάζει μια πιο σύνθετη εικόνα. Στο ενδοαστικό επίπεδο είναι φανερός ένας χωρικός διαχωρισμός των δραστηριοτήτων σε αυτές που χαρακτηρίζονται ως επιτελικές ή απαιτούν υψηλού επιπέδου προσωπική επαφή με τους

συναλλασσόμενους, οι οποίες και παραμένουν συγκεντρωμένες στα κέντρα των πόλεων, και στις δραστηριότητες ρουτίνας οι οποίες αποκεντρώνονται στην περίμετρο των πόλεων για λόγους που κυρίως αφορούν το κόστος γης (Budd 1998, Coffey and Bailly 1996, Hall 1999). Πιο πρόσφατες όμως εξελίξεις τείνουν να υποδηλώσουν ότι το παραπάνω σχήμα βρίσκεται σε εξέλιξη, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται ανάπτυξη δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών κατά μήκος μεγάλων αρτηριών ή σε νέες περιφερειακές σημειακές συγκεντρώσεις (Πετράκος και Οικονόμου 1999). Σε περιφερειακό επίπεδο οι υπηρεσίες παραμένουν συγκεντρωμένες στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα και τους παραδοσιακούς πόλους ανάπτυξης για λόγους που κυρίως αφορούν την ύπαρξη οικονομικών αστικής κλίμακας (Petraikos and Brada 1989, Petraikos 1992).

Κλείνοντας την επισκόπηση των διαρθρωτικών μεταβολών θα ήταν χρήσιμο να επισημανθεί ότι οι ελληνικές (και μεσογειακές) πόλεις παρουσιάζουν ένα σύνολο ιδιαίτερα χαρακτηριστικών (πολυασχόληση, παραοικονομία κτλ.) που τις διαφοροποιούν από τις αντίστοιχες δυτικοευρωπαϊκές και επιβάλουν την ανάλυσή τους για την κατανόηση των τάσεων και των δυνατοτήτων αστικής οικονομικής ανάπτυξης (Economou and Petraikos, 2002; Petraikos and Economou, 2004).

3. Προφίλ των Θεσσαλικών πόλεων

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται ορισμένα βασικά πληθυσμιακά και οικονομικά χαρακτηριστικά των Θεσσαλικών πόλεων, δίνοντας μια πρώτη εικόνα για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Ο Βόλος αποτελεί λιμάνι και βρίσκεται στη μέση περίπου του Παγασητικού κόλπου και στις παρυφές του βουνού Πήλιο, ενώ οι υπόλοιπες τρεις τοποθετούνται στην πεδιάδα της Θεσσαλίας, με κεντρικότερη θέση να διατηρεί η πόλη της Λάρισας. Από άποψη πληθυσμιακού μεγέθους, ο Βόλος και η Λάρισα αποτελούν δύο από τα πιο σημαντικά αστικά κέντρα, μιας και σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ του 2001, στην ιεραρχία του ελληνικού αστικού συστήματος, καταλαμβάνουν την 6^η και 7^η θέση αντίστοιχα. Έτσι, είναι δυνατόν να θεωρηθούν, για τα ελληνικά δεδομένα, ως πόλεις μεσαίου μεγέθους. Οι πόλεις των Τρικάλων και της Καρδίτσας είναι σημαντικά αλλά μικρότερα αστικά κέντρα, καταλαμβάνοντας στην αστική ιεραρχία της ίδιας χρονιάς τη 17^η και 27^η θέση αντίστοιχα. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι ο πληθυσμός του Βόλου αναφέρεται στο Πολεοδομικό Συγκρότημα (Π.Σ.) της πόλης, περιλαμβάνοντας τους Δήμους Βόλου, Νέας Ιωνίας και Ιωλκού, καθώς και τρία Δημοτικά Διαμερίσματα, αυτά της Αγριάς, του Διμηνίου και της Άλλης Μεριάς. Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, όλες οι πόλεις επιδεικνύουν διαχρονικά μια θετική δημογραφική πορεία, ξεχωρίζουν ωστόσο οι επιδόσεις των δύο μεγαλύτερων αστικών κέντρων, και ιδιαίτερα αυτή της Λάρισας.

Πίνακας 1. Πληθυσμιακή εξέλιξη των Θεσσαλικών πόλεων

	1971	1981	1991	2001	Μεταβολή 71-01 (%)
Π.Σ. Βόλου	88.096	107.407	115.744	124.639	41,5
Λάρισα	72.760	102.426	114.334	124.376	70,9
Τρίκαλα	38.740	45.160	46.962	51.862	33,9
Καρδίτσα	25.830	27.532	30.289	32.252	24,9

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001)

Έχει ήδη επισημανθεί η έλλειψη στατιστικών δεδομένων για τις ελληνικές πόλεις. Αν και το ΑΕΠ αποτελεί το σημαντικότερο δείκτη αξιολόγησης μιας οικονομίας, τέτοια στοιχεία δεν υπάρχουν διαθέσιμα σε αστικό επίπεδο. Γι' αυτό το λόγο, στην παρούσα υποενότητα

παρουσιάζεται μια εκτίμηση του ΑΕΠ των Θεσσαλικών πόλεων, βασισμένη σε στοιχεία απασχόλησης και τομεακής διάρθρωσης για την περιοχή. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται και τα παραγόμενα αποτελέσματα έχουν αναπτυχθεί στο Αρβανιτίδης και Πετράκος (2007). Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η εκτίμηση αυτή του ΑΕΠ των τεσσάρων πόλεων μετρούμενη σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) για τις χρονιές του 1991 και 2001. Σε αντιστοιχία με τις πληθυσμιακές μεταβολές, τις μεγαλύτερες αυξήσεις τις παρουσιάζουν οι δυο μεγαλύτερες πόλεις, του Βόλου και της Λάρισας. Από τις δύο μικρότερες, η δυναμική των Τρικάλων φαίνεται να είναι αρκετά εντονότερη.

Πίνακας 2. ΑΕΠ των Θεσσαλικών πόλεων σε ΜΑΔ

	1991	2001	Μεταβολή 91-01 (%)
Π.Σ. Βόλου	1.139.018	2.237.382	96,4
Λάρισα	1.478.970	2.536.400	71,5
Τρίκαλα	587.660	965.390	64,3
Καρδίτσα	586.120	780.220	33,1

Πηγή: ΕΣΥΕ (1991, 2001) - Ιδία Επεξεργασία

Στην γενικότερη έλλειψη στατιστικών δεδομένων ανήκουν και τα στοιχεία απασχόλησης για τις πόλεις. Για την απόδοση μιας γενικότερης αίσθησης στον συγκεκριμένο τομέα, στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης των Νομών Μαγνησίας, Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας σε σχέση με τη Χώρα.

Πίνακας 3. Τομεακή Διάρθρωση της απασχόλησης (2001).

Γεωγραφική Ενότητα	Πρωτογενής τομέας		Δευτερογενής τομέας				Τριτογενής τομέας					
	Ποσοστό συμμετοχής στη Χώρα	Ποσοστό συμμετοχής στην ενότητα	Ποσοστό συμμετοχής στη Χώρα	Ποσοστό συμμετοχής στην ενότητα	Ποσοστό συμμετοχής στη Χώρα	Ποσοστό συμμετοχής στην ενότητα	Ποσοστό συμμετοχής στη Χώρα	Ποσοστό συμμετοχής στην ενότητα				
Ελλάδα	100	16,56	100	24,98	100	58,46						
Μαγνησία	1,99	24	18,62	42	1,82	8	25,66	12	1,63	8	55,72	18
Λάρισα	5,21	3	31,33	23	2,35	6	21,36	21	2,18	5	47,31	31
Τρίκαλα	2,42	19	32,35	17	1,01	33	20,31	38	0,96	20	47,34	22
Καρδίτσα	2,96	11	41,17	3	0,62	44	13,01	51	0,73	28	45,82	36

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) - Ιδία Επεξεργασία

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι στην πρώτη στήλη κάθε ενότητας παρουσιάζονται ποσοστά, ενώ στη δεύτερη εμφανίζεται η θέση της ιεραρχίας της εκάστοτε περιοχής στην ενότητα του πρωτογενή, δευτερογενή ή τριτογενή τομέα σε εθνικό επίπεδο. Κατά πρώτο λόγο, παρατηρείται η υπεροχή της Λάρισας στον πρωτογενή τομέα, καταλαμβάνοντας την 3^η θέση στη χώρα αλλά και το συγκριτικά με τις υπόλοιπες Θεσσαλικές περιοχές σημαντικό ποσοστό (41,17%) της Καρδίτσας στη διάρθρωση της απασχόλησης της, καταδεικνύοντας τον ιδιαίτερα αγροτικό χαρακτήρα των παραγωγικών δομών της. Στο δευτερογενή τομέα έπειτα, διαπιστώνεται το προβάδισμά των δύο μεγαλύτερων πόλεων, αλλά και το αυξημένο συγκριτικά ποσοστό της Μαγνησίας (25,66%), καταδεικνύοντας τον ακόμη σχετικά έντονο βιομηχανικό της χαρακτήρα, παρά τη κρίση στον τομέα αυτό τα τελευταία 25 χρόνια. Τέλος, αν και ο Νομός Λάρισας βρίσκεται στην 5^η θέση στην ιεραρχία των νομών της χώρας στον τριτογενή τομέα, φαίνεται ότι οι υπηρεσίες παίζουν σημαντικότερο ρόλο για το Νομό

Μαγνησίας, μιας και το ποσοστό στη διάρθρωση του τομέα φθάνει το 55,72%. Το συγκριτικά υψηλό αυτό ποσοστό μπορεί να αποδοθεί στην αυξημένη τουριστική κίνηση στην περιοχή, λόγω του Πηλίου και των νησιών των Σποράδων.

4. Το Θεσσαλικό αστικό σύστημα: οι εκτιμήσεις των κατοίκων

Όπως έχει ειπωθεί η εργασία αυτή είναι κομμάτι μιας ευρύτερης εν εξελίξει έρευνας που σκοπό έχει, αναλύοντας μια σειρά από πρωτογενή και δευτερογενή στοιχεία για τις ελληνικές πόλεις, να μελετηθεί με έναν ολοκληρωμένο τρόπο τις αναπτυξιακές δυναμικές και προβλήματα που αναπτύσσονται στο σύστημα ελληνικών αστικών κέντρων. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στην συγκεκριμένη ενότητα είναι απόρροια πρωτογενούς έρευνας με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου σε κατοίκους στις τέσσερις πρωτεύουσες Νομών της Θεσσαλίας που πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 2006. Το ερωτηματολόγιο, που αποσκοπεί στο να καταγράψει τη στάση και τις εκτιμήσεις των κατοίκων κάθε πόλης, συμπληρώθηκε από άτομα που κατέχουν μια σημαντική θέση στις υπηρεσίες διοίκησης, σχεδιασμού ή εκπαίδευσης της εκάστοτε πόλης. Συμπληρώθηκε επίσης και από επιλεγμένους ιδιώτες εκπρόσωπους συλλόγων ή φορέων που λόγω της δραστηριότητας τους έχουν βαθιά γνώση των τεκταινόμενων στην πόλη τους: αποτελούν δηλαδή ιδιαίτερα 'πληροφορημένους πολίτες'. Το στατιστικό δείγμα αφορά στη συλλογή ορισμένου αριθμού ερωτηματολογίων από κάθε πόλη. Αναλυτικότερα, συλλέχθηκαν 50 ερωτηματολόγια από την Καρδίτσα και 50 από τα Τρίκαλα, και από 60 ερωτηματολόγια από τις μεγαλύτερες πόλεις Βόλος και Λάρισα (σύνολο 220). Για κάθε υποερώτημα στο ερωτηματολόγιο το δείγμα εκφράζει την άποψη του βαθμολογώντας από 0 (πολύ κακή) έως 10 (πολύ καλή), ενώ η ουδέτερη τοποθέτηση παίρνει το βαθμό 5.

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις των κατοίκων σχετικά με βασικές υποδομές και το βαθμό δικτύωσης της πόλης τους. Για τις υποδομές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επικρατεί μια σχετικά θετική στάση, εκτός από την πόλη των Τρικάλων που διαφοροποιείται. Αίσθηση προκαλεί η ιδιαίτερα θετική στάση των κατοίκων του Βόλου για τις υποδομές υγείας και πρόνοιας, σε αντίθεση με το γενικότερο μέσο όρο, παρότι το νέο Νομαρχιακό νοσοκομείο Μαγνησίας χτίζεται εδώ και πολλά χρόνια και δεν βρίσκεται ακόμη σε πλήρη λειτουργία. Ιδιαίτερα θετικές γνώμες εμφανίζονται για την ποιότητα των τουριστικών υποδομών, ωστόσο την εξαίρεση σε αυτή την περίπτωση αποτελεί η Λάρισα, όπου φαίνεται να έχει μεγαλύτερες προσδοκίες στον τομέα αυτό. Οι λιγότερο ικανοποιημένοι με την έκταση και την ποιότητα των χώρων πρασίνου είναι τα Τρίκαλα, ενώ τέλος περισσότερη προσπάθεια επιθυμούν οι κάτοικοι της Καρδίτσας για την αύξηση της συμμετοχής της πόλης σε δίκτυα συνεργασίας.

Πίνακας 4. Εκτιμήσεις των κατοίκων σχετικά με τις Υποδομές και τη Δικτύωση

	Βόλος	Λάρισα	Καρδίτσα	Τρίκαλα	Όλες οι πόλεις
	Μέσος όρος εκτιμήσεων				
Οι υποδομές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ΑΕΙ, ΤΕΙ κτλ.	5,84	5,64	5,32	3,93	5,61
Οι υποδομές υγείας και πρόνοιας	7,03	4,93	4,98	4,47	4,56
Οι τουριστικές υποδομές (ξενοδοχεία, μουσεία, κτλ.)	6,13	4,80	5,64	6,33	5,72
Οι ανοικτοί χώροι και χώροι πρασίνου	5,70	5,65	5,81	4,83	5,52
Ο βαθμός συμμετοχής της πόλης σε δίκτυα συνεργασίας με άλλες πόλεις	6,11	6,27	5,09	5,60	5,81

Πηγή: Έρευνα πεδίου – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 5. Εκτιμήσεις των κατοίκων σχετικά με την Οικονομία και Ανάπτυξη

	Βόλος	Λάρισα	Καρδίτσα	Τρίκαλα	Όλες οι πόλεις
	Μέσος όρος εκτιμήσεων				
Οι συνθήκες για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων	3,86	4,91	3,44	3,74	4,02
Οι ευκαιρίες απασχόλησης	3,42	3,86	2,85	2,98	3,31
Το μορφωτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού	5,78	5,67	5,00	5,72	5,57
Οι οικονομικές ανισότητες στην πόλη	5,02	4,80	3,91	4,57	4,61
Ο βαθμός καινοτομίας των επιχειρήσεων	3,72	4,38	3,69	3,48	3,83
Η τουριστική κίνηση της περιοχής	6,69	4,04	6,20	5,82	5,70
Ο όγκος των εισερχόμενων επενδύσεων	3,71	4,34	2,95	2,88	3,50
Επίπεδο παραοικονομίας (10 = πολύ υψηλό)	6,61	6,64	6,30	6,32	6,48

Πηγή: Έρευνα πεδίου – Ίδια επεξεργασία

Όσον αφορά στην οικονομική ανάπτυξη των Θεσσαλικών πόλεων (Πίνακας 5), οι εκτιμήσεις φαίνεται να είναι σε γενικές γραμμές απαισιόδοξες. Επικρατούν αρνητικές γνώμες για τις συνθήκες δημιουργίας νέων επιχειρήσεων (στη Λάρισα οι γνώμες είναι σχετικά ουδέτερες), για τον όγκο των εισερχόμενων επενδύσεων, τις ευκαιρίες απασχόλησης, το βαθμό καινοτομίας των επιχειρήσεων και τις οικονομικές ανισότητες στις πόλεις τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η παραπάνω δυσαρέσκεια είναι εντονότερη στις μικρότερες πρωτεύουσες της Θεσσαλίας, Καρδίτσα και Τρίκαλα. Στο ίδιο πνεύμα, είναι κοινώς αποδεκτό το φαινόμενο του υψηλού επιπέδου της παραοικονομίας. Παρόλα αυτά, το δείγμα δείχνει να έχει μια θετικότερη άποψη για το μορφωτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού και την τουριστική κίνηση των πόλεων τους. Και σε αυτή την περίπτωση η κάτοικοι της Λάρισας έχουν μεγαλύτερες απαιτήσεις στον τομέα του τουρισμού.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο Πίνακας 6, μιας και εμφανίζονται εκτιμήσεις για το μέσο οικογενειακό εισόδημα και το επίπεδο ανεργίας των πόλεων. Αφού τέτοιου είδους στοιχεία δεν υπάρχουν σε αστικό επίπεδο, στις ερωτήσεις τέθηκαν ως επίπεδο σύγκρισης τα 19.000€ για το οικογενειακό εισόδημα και το 10% για την ανεργία (που αποτελούν τους μέσους εθνικούς όρους για το 2001 αντίστοιχα). Διαπιστώνεται λοιπόν ότι οι κάτοικοι των Θεσσαλικών πόλεων θεωρούν ότι το μέσο οικογενειακό τους εισόδημα είναι μικρότερο από το παραπάνω ποσό, ενώ τα Τρίκαλα και η Καρδίτσα επιδεικνύουν σημαντικά μικρότερα ποσά. Μόνο η Λάρισα, που έχει το μεγαλύτερο ΑΕΠ και έχει τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή δυναμική, εκτιμά ότι βρίσκεται κοντά στα 19.000€. Αντίστροφα, αλλά ουσιαστικά με την ίδια λογική, μεγαλύτερα επίπεδα ανεργίας κρίνεται ότι εντοπίζονται πρώτα στην Καρδίτσα και έπειτα στα Τρίκαλα, σε αντίθεση με το Βόλο και ιδιαίτερα τη Λάρισα. Ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις τα αποτελέσματα τοποθετούνται αρκετά παραπάνω από το εθνικό επίπεδο του 10%.

Πίνακας 6. Εκτιμήσεις των κατοίκων σχετικά με το Εισόδημα και την Ανεργία

	Βόλος	Λάρισα	Καρδίτσα	Τρίκαλα	Όλες οι πόλεις
	Μέσος όρος εκτιμήσεων				
Μέσο οικογενειακό εισόδημα (Ευρώ)	17.895	18.982	14.542	14.289	16.610
Επίπεδο ανεργίας	14,24%	11,96%	20,53%	17,19%	15,73%

Πηγή: Έρευνα πεδίου – Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 7. Εκτιμήσεις των κατοίκων σχετικά με το Αστικό περιβάλλον και το Κοινωνικό Πλαίσιο

	Βόλος	Λάρισα	Καρδίτσα	Τρίκαλα	Όλες οι πόλεις
	Μέσος όρος εκτιμήσεων				
Η ποιότητα ζωής	6,82	5,82	5,37	6,17	6,24
Το αστικό (δομημένο) περιβάλλον	5,90	5,36	6,25	5,30	5,51
Η ρύπανση (ατμόσφαιρα, ηχορύπανση κτλ.)	5,05	4,68	5,64	4,94	5,05
Το επίπεδο φτώχειας	4,52	4,80	4,39	4,22	4,50
Οι συνθήκες εργασίας	5,11	5,02	4,27	4,34	4,72
Το αίσθημα ικανοποίησης από τη γειτονιά σας	6,42	5,49	6,90	6,27	6,22
Οι διαπροσωπικές σχέσεις	5,95	5,93	7,00	7,04	6,42
Ο βαθμός εγκληματικότητας	5,33	4,23	3,64	3,83	4,33
Η αισθητική εικόνα των κτιρίων (κατοικίες, δημόσια κτίρια κτλ.)	4,85	4,27	5,44	4,60	4,75

Πηγή: Έρευνα πεδίου – Ίδια επεξεργασία

Στον Πίνακα 7 παρατίθενται οι γνώμες για την κατάσταση σχετικά με το αστικό περιβάλλον και τις κοινωνικές συνθήκες. Αρχικά, είναι εμφανής μια σχετική ικανοποίηση για την ποιότητα ζωής και την ποιότητα γειτονιάς στις πόλεις, και μια θετική στάση για το αστικό περιβάλλον. Στο ίδιο επίπεδο βρίσκεται και η κατάσταση όσων αφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις, όπου διαφαίνεται να υπάρχει ένα θετικό κλίμα στις σχέσεις των κατοίκων. Για το πρόβλημα της ρύπανσης εκφράζονται σχετικά ουδέτερες εκτιμήσεις, όπως και για την αισθητική εικόνα των κτιρίων. Ωστόσο, σε μια σειρά από κοινωνικές παραμέτρους, όπως το επίπεδο φτώχειας, οι συνθήκες εργασίας και η εγκληματικότητα, οι μέσοι όροι που προκύπτουν είναι από ουδέτεροι έως αποθαρρυντικοί· περισσότερο βέβαια για τις δύο μικρότερες πόλεις.

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία μελετά την οικονομική και κοινωνική δομή των τεσσάρων αστικών κέντρων της Θεσσαλίας, θέτοντας τις βάσεις πάνω στις οποίες μια ολοκληρωμένη αστική στρατηγική ισόρροπης ανάπτυξης μπορεί να χτισθεί.

Βασικό κίνητρο για την εκπόνηση της συγκεκριμένης έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι για καιρίες κατηγορίες δεδομένων, όπως η οικονομική οργάνωση, οι υποδομές και οι κοινωνικές συνθήκες, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τα ελληνικά αστικά κέντρα. Έτσι η εργασία προσπαθεί να προσδιορίσει κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά όπως εκφράζονται μέσα από τις εκτιμήσεις και απόψεις των πληροφορημένων κατοίκων των τεσσάρων πόλεων. Η έρευνα

εντοπίζει μια ποικιλία ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αφορούν στο κάθε αστικό κέντρο, οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι κάθε Θεσσαλική πόλη είναι διαφορετική. Ωστόσο, διαφαίνονται και ορισμένες κοινές τάσεις. Αυτό που μπορούμε να πούμε είναι ότι γενικά επικρατεί μια έντονη ανησυχία αναφορικά με τη δυνατότητα για οικονομική ανάπτυξη των πόλεων αλλά και μια αρνητική εικόνα ως προς το ύψος του εισοδήματος και των ευκαιριών απασχόλησης στην περιοχή. Ο Βόλος και η Λάρισα, τα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της περιφέρειας, φαίνεται να είναι σε ευνοϊκότερη θέση, σε σχέση με τις πόλεις των Τρικάλων και της Καρδίτσας, όπου η δυσανεμία και η αγωνία για την αναπτυξιακή τους πορεία είναι εντονότερη, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Καρδίτσας. Ανάλογη ανησυχία εκδηλώνεται και στη Λάρισα αναφορικά με την αναβάθμιση των υποδομών και την αύξηση της δραστηριότητας στον τουριστικό τομέα. Οι αρνητικές εκτιμήσεις που εμφανίστηκαν στο κοινωνικό πλαίσιο των πόλεων σχετίζονται και πάλι περισσότερο με ζητήματα διαβίωσης, και ιδιαίτερα με το επίπεδο φτώχειας και τις δυνατότητας απασχόλησης. Παρόλα αυτά, οι κάτοικοι δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι από το αστικό, φυσικό και ανθρώπινο, περιβάλλον των Θεσσαλικών πόλεων.

Ποια στρατηγική ανάπτυξης θα πρέπει να διαμορφώσουν οι Θεσσαλικές πόλεις και τι στόχους θα πρέπει να θέσουν; Καταρχήν, η στρατηγική ανάπτυξης των πόλεων θα πρέπει να είναι μια Ευρωπαϊκή στρατηγική, με την έννοια ότι θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την εμπειρία (επιτυχίες και αποτυχίες) και τη γνώση των άλλων Ευρωπαϊκών πόλεων. Θα πρέπει ασφαλώς να είναι μια ρεαλιστική στρατηγική η οποία να στηρίζεται σε υπαρκτά και εν δυνάμει πλεονεκτήματα της κάθε πόλης και να προσδιορίζει συγκεκριμένους στόχους και πολιτικές ανάπτυξης.

Στο επίπεδο των γενικών στόχων θα μπορούσαμε με ευκολία να συμφωνήσουμε ότι θέλουμε οι Θεσσαλικές πόλεις να είναι ανταγωνιστικές, να δημιουργούν ικανοποιητικά εισοδήματα και θέσεις εργασίας, πόλεις που να έχουν κοινωνική συνοχή, να προσφέρουν ποιότητα ζωής, καθαρό περιβάλλον, χώρους για ελεύθερο χρόνο, να διαθέτουν υψηλή αισθητική και να δίνουν την αίσθηση της ταυτότητας. Ασφαλώς όμως, δεν μπορούν να έχουν όλες οι πόλεις την ίδια στρατηγική ανάπτυξης. Η κάθε μία θα πρέπει να επιλέξει τη δική της διαδρομή, τη δική της πορεία, βασισμένη στις δικές της δυνατότητες και εμπειρίες και κάνοντας τις δικές της επιλογές: που θα επενδύσει, σε τι θα εξειδικευτεί, τι θέλει να προσελκύσει, πως ελπίζει να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας και σε ποιους τομείς. Θέτοντας στόχους και επιλέγοντας δρόμους ανάπτυξης είναι μια διαδικασία η οποία απαιτεί διάλογο και κοινωνική συμμετοχή, αλλά και γνώση της εμπειρίας των άλλων πόλεων και των δεδομένων και δυναμικών που διαμορφώνουν το νέο οικονομικό περιβάλλον.

Βιβλιογραφία

Arvanitidis P. (2008) *The Economics of Urban Property Markets: An Institutional Economics Analysis*, London: Routledge (forthcoming)

Arvanitidis, P. and Petrakos, G. (2006) "Understanding Economic Change in the Cities: A Review of Evidence and Theory", *European Spatial Research and Policy*, 13(2), pp. 97-122

Bailly, A., Jensen-Butler, C. and Leontidou, L. (1996) "Changing Cities: Restructuring, Marginality and Policies in Urban Europe", *European Urban and Regional Studies*, 3(2), pp. 161-176.

Blotevogel, H. H. and King, R. (1996) "European Economic Restructuring: Demographic Responses and Feedbacks", *European Urban and Regional Studies*, 3(2), pp. 133-159.

Budd, L. (1998) "Territorial Competition and Globalisation: Scylla and Charybdis of European Cities", *Urban Studies*, 35(4), pp. 663-685.

Castells, M. (1993) "European Cities, The Information Society, and the Global Economy",

Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie, 84(4), pp. 247-257.

Cheshire, P. (1999) "Cities in Competition: Articulating the Gains from Integration", *Urban Studies*, 36(5-6), pp. 843-864.

Cheshire, P. and Hay, D. (1989) *Urban Problems in Western Europe - an economic analysis*, London: Unwin Hyman.

Coffey, W. and Bailly, A. (1996) "Economic restructuring: A conceptual framework" in Lever, W. F. and Bailly, A. (eds.) *The Spatial Impact of Economic Change in Europe*, Aldershot: Avebury, pp. 13-39.

Economou D. and Petrakos G. (2002) "Spatial adjustment and urban networks in the Balkan area", in *Integration of the Greater European Spaces*, Council of Europe Publishing, pp. 107-113.

Gordon, I. (1999) "Internationalisation and Urban Competition", *Urban Studies*, 36(5-6), pp. 1001-1016.

Hall, P. (1993) "Forces Shaping Urban Europe", *Urban Studies*, 30(6), pp. 883-898.

Hall, P. (1999) "The future of cities", *Computers, Environment and Urban Systems*, 23(3), pp. 173-185.

Lambooy, J. G. (1993) "The European City: From Carrefour to Organisational nexus", *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 84(4), pp. 258-268.

Lambooy, J. G. and Moulaert, F. (1996) "The Economic Organization of Cities: An institutional Perspective", *International Journal of Urban and Regional Research*, 20(2), pp. 218-237.

Petrakos G. (1992) "Urban Concentration and Agglomeration Economics: Reexamining the Relationship", *Urban Studies*, 29(8), pp. 1219-1230.

Petrakos G. and Brada (J. 1989) "Metropolitan Concentration in Developing Countries", *KYKLOS: The International Review of Social Sciences*, 42(4), pp. 556-578.

Petrakos G. and Economou D. (2004) "Spatial Asymmetries in Southeastern Europe", *Journal of Economic Asymmetries*, 2(1), pp. 127-149.

Petrakos G., Karaveli E. and Mardakis P. (1999) "Recent Developments in the Greek System of Urban Centers", *Environment and Planning: B*, 26, pp. 2-13.

Rodriguez-Pose, A. (1994) "Socioeconomic Restructuring and Regional Change: Rethinking Growth in the European Community", *Economic Geography*, 70(3), pp. 325-343.

Αρβανιτίδης, Π. και Πετράκος Γ. (2007) "Το ΑΕΠ των ελληνικών πόλεων: μια εναλλακτική μέθοδος υπολογισμού", υπό δημοσίευση στο Σειρά Έρευνητικών Εργασιών, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (1999) "Πολιτικές Οικιστικής Ανάπτυξης και Πολεοδομικής Οργάνωσης στην Ελλάδα" στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.) *Η ανάπτυξη των Ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας - Gutenberg, σελ. 413-446.

Παυλέας Σ. και Πετράκος Γ. (2005) *Το Ελληνικό Σύστημα Αστικών Κέντρων: Τάσεις Συγκέντρωσης ή Αποσυγκέντρωσης; στο Κοκκώσης Χ. και Ψυχάρης Γ. (επ.): Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Τάσεις και Προοπτικές, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ.231-248.*

Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (1999) "Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές Αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Αστικών Κέντρων" στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.) Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ.13-44.

Πετράκος Γ. και Τσουκαλάς Δ. (1999) "Μητροπολιτική συγκέντρωση στην Ελλάδα: μια εμπειρική διερεύνηση" στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.) Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ.247-266.